

دروس فی علم الاصول

لشهاد الصدر

الحلقة الثالثة

درس ۹۶

استاد: حجت الاسلام و المسلمين علم الهدی
آموزشیار: آقای یاسر سعادت

مقدمه

در درس قبل گفتیم سه نوع مقدمه در واجب شرعی دخیل است که عبارتند از : مقدمات وجوبیه ، مقدمات وجودیه عقلیه و مقدمات وجودیه شرعیه. شهید صدر دربارهٔ این مقدمات دو سؤال را مطرح نمود: اول اینکه مکلف از ناحیهٔ وجوب واجب نسبت به کدام یک از این مقدمات، تکلیف پیدا می‌کند که به طور مبسوط در درس قبل پاسخ این سؤال بیان گردید. سؤال این است که شارع بر اساس چه ضابطه‌ای مقدمه‌ای را وجوبیه یا وجودیه قرار می‌دهد و آیا ممکن است مقدمه‌ای به هر دو عنوان وجوبیه و وجودیه متصف گردد. شهید صدر در این بحث به پاسخ سؤال دوم پرداخته و مناط و ضابطه‌ای را که شارع طبق آن ، مقدمه‌ای را وجودیه و یا وجوبیه می‌کند و چگونگی اتصاف یک مقدمه به هر دو عنوان را بیان می‌فرماید. ثمرهٔ مترتب بر این بحث این است که با به دست آوردن این مناط، به راحتی می‌توان مقدمات وجوبیه را از وجودیه تشخیص داد و تکلیف خود را مشخص نمود. زیرا اگر مقدمه‌ای وجوبیه باشد نسبت به ایجاد آن تکلیفی نیست؛ ولی اگر مقدمه‌ای وجودیه باشد، مکلف موظف به ایجاد آن مقدمه می‌باشد. در ادامه‌ی این درس اقسام مقدمه از نظر نسبت زمانی با ذی‌المقدمه بیان می‌گردد.

متن درس

و اما تحديد الضابط الذى يسير عليه المولى فهو ان كل ما كان من شروط الاتصاف فى مرحلة الملاك يأخذه قيداً للوجوب لا للواجب فيصبح مقدمة وجوبية. و الوجه فى ذلك واضح لأنه لما كان شرطاً فى الاتصاف فلا يهتم المولى بتحصيله، بينما لو جعله قيداً للواجب و كان الوجوب فعلياً قبله لأصبح مقدمة وجودية، و لكان التكليف محرراً نحو تحصيله فيتعين جعله مقدمة وجوبية. و اما ما كلن من شروط الترتب فهو على نحوين:

أحدهما: ان يكون اختيارياً للمكلف و فى هذه الحالة يأخذ المولى قيداً للواجب لأنه يهتم بتحصيله.

و الآخر: ان يكون غير اختيارى و فى هذه الحالة يتعين أخذه قيداً

دروس فى علم الأصول/ ج ٢٠١/ ٣ للوجوب، إضافة إلى أخذه قيداً للواجب.

و لا يمكن الاقتصار على تقييد الواجب به، إذ مع الاقتصار كذلك يكون التكليف محرراً نحوه، و مديناً للمكلف به و هو غير معقول لعدم كونه اختيارياً، و بهذا يتضح ان الضابط فى جعل شىء قيداً للوجوب أحد امرين: اما كونه شرط الاتصاف، و اما كونه شرط الترتب مع عدم كونه مقدوراً.

القيود المتأخرة زماناً عن المقيد

القيود سواء كان قيداً للحكم المجعول، أو للواجب الذى تعلق به الحكم، قد يكون سابقاً زماناً على المقيد به، و قد يكون مقارناً. فالقيود المتقدم للحكم من قبيل هلال شهر رمضان الذى هو قيد لوجوب الصيام مع ان هذا الوجوب يبدأ عند طلوع الفجر، و القيد المقارن للحكم من قبيل الزوال بالنسبة إلى الصلاة. و القيد المتقدم للواجب من قبيل الوضوء بناء على كون الصلاة مقيداً بالوضوء لا بحالة مسببة عنه مستمرة. و القيد المقارن له من قبيل الاستقبال بالنسبة إلى الصلاة. و قد افترض فى الفقه أحياناً كون القيد متأخراً زماناً عن المقيد، و مثاله فى قيود الحكم، قيدية الإجازة لنفوذ عقد الفضولى بناء على القول بالكشف. و مثاله فى قيود الواجب غسل المستحاضة فى الليل الدخيل فى صحة صيام النهار المتقدم على قول بعض الفقهاء

ملاک و ضابطه در مقدمات وجوبیه محض

سؤال: معیار برای تنوع مقدمات در کجا مشخص می‌گردد؟

جواب: حقیقت آن است که وجوبیه یا وجودیه و یا دوگانه بودن یک مقدمه در عالم ملاک، تعیین می‌شود و آنجا است که اساس وجودی یا وجوبی بودن یک مقدمه مشخص می‌شود.

سؤال: ضابطه و ملاک در مقدمات وجوبیه محض چیست؟

جواب: آنچه در مرتبه ملاک به عنوان شرط اتصاف مطرح است، همان مقدمه وجوبیه است.

مثال:

در عالم ملاک، وقتی حج دارای مصلحت است که شخص مستطیع شده باشد و تا استطاعت نباشد، حج دارای مصلحت نمی‌گردد؛ پس استطاعت شرط اتصاف حج به مصلحت می‌باشد. لذا استطاعت مقدمه وجوبیه می‌شود.

دلیل: علت اینکه ما شرط اتصاف را مقدمه وجوبیه می‌گیریم تناسب بین شروط اتصاف و مقدمات وجوبیه می‌باشد؛ یعنی همان‌گونه که شرط اتصاف مورد اهتمام مولا نیست و مولا امر به ایجاد شروط اتصاف رهی کند مقدمات وجوبیه نیز مورد اهتمام و تحریک مولا قرار نمی‌گیرد؛ لذا در واقع شروط اتصاف همان مقدمات وجوبیه می‌باشند.

نکته:

شرط بود و قسم می‌باشد:

۱. شرط ترتب که تحصیل و به دست آوردن مصلحت موجود در واجب متوقف بر این شرط می‌باشد لذا مورد تحریک و بعث مولا قرار می‌گیرد.
۲. شرط اتصاف، شرطی می‌باشد که تا محقق نگردد، مشروط دارای مصلحت نمی‌گردد؛ به عبارت دیگر اصل وجود مصلحت و وجوب، متوقف بر آن می‌باشد؛ لذا مورد بعث و تحریک مولا از ناحیه وجوب واجب قرار نمی‌گیرد.

ضابطه و ملاک در مقدمات وجودیه

سؤال: شرط ترتب، بر چند قسم است؟

جواب: بر دو قسم اختیاری، مثل وضو برای نماز و غیر اختیاری، مثل حلول ماه رمضان برای صوم.

سؤال: ضابطه و ملاک در مقدمات وجودیه چیست؟

جواب: هر آنچه که در مرتبه ملاک، به عنوان شرط ترتب اختیاری باشد مقدمه وجودیه می‌باشد.

دلیل: همان‌طور که مولا امر و تحریک به ایجاد مقدمات وجودیه می‌کند، شروط ترتب اختیاری نیز، مورد امر شارع واقع می‌شود و در واقع شروط ترتب اختیاری، همان مقدمات وجودیه می‌باشد.

مثال: وضو برای نماز؛ یعنی زمانی مصلحت موجود در نماز، تحصیل می‌گردد که با وضو اتیان گردد؛ لذا وضو برای نماز مقدمه وجودیه می‌باشد.

ضابطه و ملاک در مقدمات متصف به هر دو عنوان وجوبیه و وجودیه

سؤال: ضابطه و ملاک در مقدمات متصف به هر دو عنوان وجوبیه و وجودیه چیست؟

جواب: شروط ترتب غیر اختیاری، متصف به هر دو عنوان وجوبیه و وجودیه می‌شود.

دلیل: از آن جهت که شرط ترتب است، مقدمه وجودیه و از آن جهت که غیر اختیاری می باشد، مقدمه وجوبیه است.

سؤال: چرا شروط ترتب غیر اختیاری نمی‌شود تا مقدمه وجودیه محض باشد و چرا باید به آن قید وجوبیه را نیز اضافه کنیم؟

جواب: زیرا اگر وجودی محض باشد طبیعتاً این وجوب، مکلف را به سمت ایجاد این مقدمه می خواند و چون این مقدمه خارج از اختیار مکلف است لازمه‌اش این است که این وجوب، مکلف را به سوی یک امر غیر اختیاری و غیر مقدور بخواند؛ مثلاً وجوب صوم، مکلف را بایجاد حلول ماه رمضان بخواند و محال است که شارع مقدس تکلیف به غیر مقدور نماید؛ پس ناچاریم به این گونه مقدمات، قید وجوب را اضافه کنیم تا قبل از حصول این مقدمات، وجوبی نباشد که تحصیل این مقدمات را بر مکلف واجب کند.

Sc01 : ۱۵:۲۴

اقسام قیود و مقدمه از نظر زمان:

سؤال: مقدمه از نظر نسبت زمانیش با ذی المقدمه بر چند قسم می‌باشد؟

مقدمه اعم از وجوبیه و وجودیه یا متقدم بر ذی المقدمه و یا مقارن با ذی المقدمه می باشد.

نکته: قید وجوب، همان مقدمه وجوبیه است و قید واجب، همان مقدمه وجودیه.

سؤال: قید وجوب متقدم را تعریف کنید؟

جواب: قید وجوب متقدم، قیدی است که ب حصول مقدمه، بلافاصله وجوب محقق نمی‌گردد؛ بلکه بعد از مدت زمانی محقق می‌گردد. مثل هلال ماه رمضان نسبت به صوم که در شب اتفاق می‌افتد، ولی صوم را فردای آن روز باید گرفت بنابراین حلول ماه، مقدمه وجوبیه متقدم صوم است.

سؤال: مقدمه وجوبیه مقارن را تعریف کنید؟

جواب: قیدی است که مقارن با وجودش وجوب، محقق می‌گردد؛ مثل زوال شمس نسبت به نماز ظهر که با تحقق زوال، نماز ظهر واجب می شود و فاصله زمانی بین زوال و وجوب نماز ظهر نیست.

سؤال: مقدمه وجودیه متقدم را تعریف کنید؟

جواب: مقدمه وجودیه متقدم قیدی است که باید قبل از شروع در انجام و اتیان واجب، تحصیل شود؛ مثل وضو نسبت به نماز که باید قبل از اتیان نماز گرفته شود.

نکته: در تقید نماز به وضو یا بر طهارت ناشی از وضو، دو قول است:

۱. برخی قائل به این هستند که نماز مقید به وضو است.

۲. برخی قائل به این هستند آنچه که مطلوب شارع است، طهارت ناشی از وضو می‌باشد. بنا بر قول اول، وضو مقدمه متقدم و بنا بر قول دوم، طهارت قید و مقدمه مقارن محسوب می‌شود.

سؤال: مقدمه وجودیه مقارن را تعریف کنید؟

جواب: مقدمه وجودیه مقارن، مقدمه‌ای است که با خود واجب و مقارن با آن، باید اتیان گردد؛ مثل استقبال نسبت به نماز که باید از لحظه آغاز تا پایان آن رو به قبل بود و قبل از آن استقبالی لازم نیست.

سؤال: آیا مقدمه متأخر هم داریم؟

جواب: بین علما اختلاف است، برخی از علما با نظر به ظاهر بعضی از ادله که ظهور در شرط متأخر دار ند گفته‌اند: مقدمه متأخر، نسبت به هر دو مقدمه وجودیه و وجوبیه وجود دارد و هر یک از این مقدمات را به سه قسم مقدم، مقارن و متأخر تقسیم کرده‌اند و برخی آن را به خاطر محذور عقلی ممتنع دانسته‌اند.

سؤال: قائلین به مقدمه متأخر برای مقدمه وجوبیه متأخر چه مثالی زده‌اند؟

جواب: به اجازه مالک در بیع فضولی، بنا بر کاشفه بودن اجازه، مثال زده‌اند که اجازه مالک در روز بعد از بیع فضولی موجب صحت این بیع از زمان انعقادش می‌گردد؛ یعنی بیع از همان زمان عقد، متصف به صحت می‌شود، اگر چه مقدمه این صحت و شرط آن، اجازه مالک است که بعداً تحقق پیدا می‌کند.

نکته: در مورد ناقله یا کاشفه بودن اجازه مالک در بیع فضولی، دو قول است که بنا بر کاشفه بودن، بعد از اجازه؛ بیع از حین عقد متصف به صحت می‌شود، ولی بنا بر ناقلیت اجازه، بیع از زمان اجازه متصف به صحت می‌شود.

سؤال: قائلین به مقدمه متأخر برای مقدمه وجودیه متأخر چه مثالی زده‌اند؟

جواب: برای مقدمه وجودیه متأخر، به غسل استحاضه کثیره در شب بعد از صوم مثال زده‌اند که مستحاضه کثیره برای این که روزه‌اش صحیح باشد باید بعد از غروب آفتاب که روزه پایان می‌یابد، غسل استحاضه کند که این غسل موجب صحت روزه روز قبلش می‌گردد.

نکته: اگر استحاضه کثیره باشد بر مستحاضه سه غسل واجب می‌شود، یک غسل در صبح و یکی در ظهر و دیگری در شب که بین فقها اختلاف شده است که آیا غسل شب شرط صحت روزه سابق است یا شرط صحت برای روزه یوم آتی می‌باشد. بنا بر قول اول این غسل شرط متأخر و بنا بر قول ثانی شرط متقدم می‌شود.

Scor: ۲۹: ۳۴

چکیده

۱. شروط اتصاف، مقدمات وجوبیه هستند.
۲. شروط ترتب تحت اختیار مکلف، مقدمه وجودیه محض می باشد.
۳. شروط ترتب خارج از اختیار مکلف، مقدمه وجوبی وجودی می باشد؛ یعنی به هر دو عنوان متصف می گردد.
۴. مناط و ملاک مقدمه وجوبیه دو چیز است:
الف. شرط اتصاف باشد.
ب. شرط ترتب غیر مقدور باشد.
۵. قیود مقارن و متقدم مورد اتفاق علما می باشد؛ اما در وجود و صحت قیود متأخر، اختلاف است.
۶. قائلین به وجود مقدمه متأخر، برای مقدمه وجوبی متأخر به اجازه مالک در بیع فضولی و برای مقدمه وجوبی متأخر به غسل استحاضه کثیره بعد از غروب، برای روزه قبل از غروب، مثال زده اند.